

לגלות בגבו של שעון מרהיב את גלגלי שינוי המורכבים

מחקריו של עוזי שביט הם סיסמוגרף רגיש הקולט ומפרש מבעד לשנים שחלפו את רושמן העז של שלוש רעידות אדמה צליליות שהרחיקו את יבשת הספרות העברית מהקוטב היהודי-המסורתי אל האוניברסלי.

לאחר כל אחת מרעידות אדמה אלו נשמע השיר העברי אחרת לגמרי, בדרך שכיום קשה לנו להבינה אולם בשעתה סימנה קו שבר בתרבות

גדעון טיקוצקי

1 ברמה הצרפתית של המאה ה-19 הופיעה תדיר דמותו של הַרְזוֹנֵר (raisonneur), אדם שהתבונה (מכאן שמו) היא נר לרגליו, מי שמבקש למנוע מהרמויות האחרות להיסחף ברגשותיהן ול"כלכל היטב את צעדיהן. קְלִיאֵנט ב"טרטיף" של מולייר הוא רוזנר טיפוס ששורשיו נטריים עם כבר בדרמה הקלאסית (למשל השליח ב"אנטיגונה") וגלגוליו בתיאטרון ובפרוזה המודרניים רבים מספור (דוגמת ישמעאל ב"מובי דיק"). עוזי שביט היה הרוזנר של הספרות העברית בדרונג.

באינסוף צומתי הכרעה שעמד במרכזם השכיל שביט לפשר בין ניצנים, לקרב החוקים ולרתום את הכול לעשייה משותפת ברוכה. כל חייו הבוגרים היו שליחות נמשכת שהתנדב לה, תחילה בקיבוץ שדות ים (שלוש פעמים ובחבר עוזי לתפקיד מוזכר הקיבוץ ומילאוו), ובהמשך באוניברסיטת תל אביב כראש החוג לספרות עברית, ראש בית הספר למדעי היהדות וראש מרכז קיפ לחקר הספרות והתרבות העברית, במכללת סמינר הקיבוצים כראש התוכנית הבינתחומית לתואר שני בחינוך ובמדעי הרוח, וכמובן בהוצאת הקיבוץ המאוחד, ספריית פוע"לים, כעורך ראשי ומנכ"ל בשנים 1985-2019

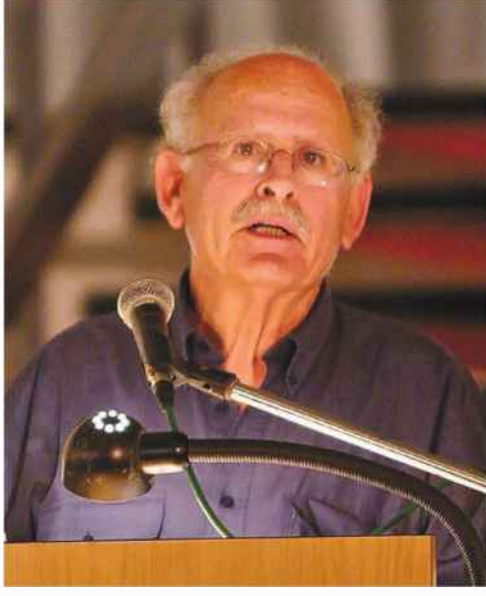
(כבר קודם לכן שימש שם עורך). השילוב הלא-מצוי של חוקר ומוציא לאור, שעוזי הביאו לשיא, העלה תרומה מכרעת לתרבות שלנו, עד שקשה לדמינה בעשורים האחרונים בלי תרדמתו הישירה או העקיפה.

אין מדובר רק בנגלה לעין במאות, ואולי אף אלפי, ספרים שהיה סנדקם ושחלקם לא היו רואים אור אלמלא עידורו הנמרץ. מדור בר גם באקלים הפורה שהשרה סביבו שאפי' שר יצירה ספרותית בשלל אפיקים. סופרים, משוררים, חוקרים, מתרגמים ועורכים רבים כל-כך לא יש' כחו את שיחות הטלפון המעוררות והמעוררות מעוזי מיר לאחר שקרא את כתבי היד שלהם. גם לאחר עשרות שנות פעילות בהוצאה לאור קרא תמיד בהתפעמות של נער, בהדרת כבוד כלפי כל הכי תוב עברית. ומן השיחות הללו עלו והבשילו הספרים ובעקבותיהם יצא שמש של מחבריהם.

חזונו השקטה של עוזי ומאור פניו התמיד לא הסגירו את שפע הניגודים שהתרוצצו בו. הוא גדל בבית "יקי" אבל לא היה בו אף לא תו אחד של נוקשות. אדרבה, היתה בו פתיחות יוצאת דופן לעור'לם, מתוך נדיבות יסודית ואמונה עזה באדם, על אף מוראות המאה העשרים שהרצה עליהן בלהט. בעודו מרכו את ענף המספוא בקי'בוץ (כמשך עשור) התמסר לנימים העדינים ביותר של השירה העברית ושירת העולם. "פרופסור בסגדלים", קראה לו היוצרת אורה ערמוני, שמעולם לא שם חיץ בינו לבין תלמידיו, מנהל שהקפיד לשבת לצד עובדיו ואורחיו והרחק מכיסאו ה"רשמי" וגם משורר נחבא אל הכלים (הוא פירסם שני ספרי שירה), שלא היה בו שמץ נרקיטיות אלא העריץ משוררים אחרים, בייחוד את מנואלתרמן. כמו חיים גורי, שהיה מבוגר מנתו ביותר מעשור, ידע לרקלם עליפה שירים שלמים של אלתרמן, ובייחוד אהב לחזור אל "שיר ארבעה אחים" (לימים "שיר עשרה אחים"), ובתוכם אל השיר על השירה, שיש בו הלימה נפלאה בין צורה למשמעות: "כל שוֹרֵה תִּבְחַר עֲלֵמָה בְּשִׁבְיָהּ / וְתִפְשֵׁוּ הַיָּפֶה

בְּבִנּוֹת הַפֶּלֶךְ. / וְחָרְזוּ תִּמְחָצוּ לָהּ, שְׁלֵם פֶּשֶׁךְ בּוּעָה / אוֹ חֲצוּי וּמְגִיר עֲסִיסוֹ פֶּלְלֵחַ". החרוז תִּמְחָצוּי־חֲצוּי מדגים בפועל את החרוז החצוי שהיה אופייני לשירה בת הזמן.

אפשר שהיקסמותו של עוזי משירת אל-תרמן בנעוריו, כרביסירבים מבני דורו, היא שהובילה אותו אל המחקר האקדמי ובייחוד אל חקר הפרוזודיה, תורת הצורות והמוסיקה בשירה. אולי כך ביקש לנסות לפענח את קסם

עוזי שביט צילום: דוד בכר

השירה היא, כאדם צעיר המופתע לגלות בגבו של שעון מרהיב את גלגלי שינוי המורכבים. ואולי הפרוזודיה, בהיותה אנליטית-כמותית, אפשרה לו למתוח גשר בין ניגודיו: בין עולם המעשה שהיה משוקע בו למחוזות האמנות שאת המשכיכה אליהם ירש מבית הוריו. בין כך ובין כך, מעולם לא התגדר בתחום הצר, הטכני-ניימשהו, שבסיוד הפרוזודיה אלא הקפיד תמיד לבחון כיצד הדתימוס, הצליל ובכלל המוסיקה נוסאים בחובם משמעות.

וכך מחקריו הם סיסמוגרף רגיש הקולט ומפרש מבעד לשנים שחלפו את רושמן העז של שלוש "רעידות אדמה" צליליות אשר הרחיקו את יבשת הספרות העברית מהקור'טב היהודי-המסורתי אל הקוטב האוניברסלי.

לאחר כל אחת מרעידות ארמה אלו נשמע השיר העברי אחרת לגמרי, בדרך שכיום קשה לנו להבינה אולם בשעתה סימנה קו שבר בתרבות. הראשונה בשלוש רעידות הארמה היא מעברך של השירה העברית מה משקל הסילאבי של תקופת ההשכלה למש' קל הטוני-סילאבי החדש של תקופת התחייה בשלהי המאה ה-19 (למשל בשירת ביאליק); השנייה היתה התמורה שחלה בשירה העברית ממשקל המבוסס על ההגייה ("הנגינה") האשכנזית למשקל המבוסס על ההגייה הסי'פרדית-ישראלית בראשית המאה העשרים (למשל בשירתו המאוחרת של טשרניחובסקי); ורעידת הארמה השלישית היתה המְעַמָּק של השירה העברית ממשקל סדור לריתמוס חופשי במהלך המאה העשרים (בין השאר בתיווך נתן זך). כל אלו מהפכות צורניות דרמטיות המלמדות על המהפכות שִׁפְתָּכוֹ, בהשקפת העולם ובתפיסת האדם, היהודי, הארץ-ישראלי והישראלי. עוזי האיר זאת במחקריו, בכוחו את הקשר של הספרות עם זמנה ושל הצליל עם המשמעות.

לפני כשנה ראו אור ממקביל ספר מאמריו "השיר הפרוע: סגנון וריתמוס בשירה העברית החדשה" וספר הילדים שחיבר לנכדתו "חרוזים לאיילת". למסיבה הצנועה שנערכה בש'דות ים לרגל הופעת הספרים שלח א"ב יהושע ברכה לבבית. תחילה סיפר שרק לאחר עשרות שנים של היכרות גילו במקרה עוזי והוא שני סעו באותו זחל"ם במבצע סיני בדרך למיתלה. בהמשך כתב, "בכל פעם שהייתי רואה אותך באיזה ערב ספרותי בבית ביאליק או ב'צוותא' הייתי שואל את עצמי, איך הוא יחזור הביתה? פעם כשאיקה ז"ל ואני גרנו בחיפה נוכחתי בפועל איך אתה חוזר לשדות ים מאוחר בערב, כשאינ'לך לא מכוננית ולא טלפון נייד. כשהי' גענו לתחנת הכוח של חברת החשמל לאחר מחלף חדרה, אמרת לי לפנות לכביש צדדי, שממנו הובלת אותנו לכביש עוד יותר צדדי. ושם, באפילת הלילה, ליד גדר רמוסה, הורית לי לעצור, אמרת תורה – ונעלמת בחשיכה. כך חוזר מנהל הוצאה מכובדת, פרופסור וחור'קר חשוב אל ביתו בקיבוץ לאחר שעשה את חובתו נוכחותו לאיזה סופר או משורר שהוציא ספר ראשון".

קעת נעלם עוזי בחשיכה, עולמית. אורו יהל.